

ПРЕВОДИ НА БИБЛЕЙСКИ И ДАМАСКИНОВИ ТЕКСТОВЕ ОТ ГРЪЦКИ НА РОДЕН ГОВОР – ПРОБЛЕМИ НА ТЕРМИНОЛОГИЯТА

Маргарет Димитрова

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „ОНГЪЛ”

Обект на настоящата работа са паметници от края на XVIII и началото на XIX век, написани на български с гръцки букви. Повечето от тях представляват направени на роден говор, почти без участие на предходната българска книжовна традиция, преводи от гръцки – предимно на Евангелието и на слова (на Дамаскин Студит и др.). Макар и да сме използвали и някои примери от новобългарски дамаскини, написани с гръцки букви, предимно сме се базирали на преводи от гръцки на роден говор, а именно: Кулакийско евангелие (КЕ) от 1863 г. от Долновардарско (Mazon-Vaillant 1938), Търлиско евангелие (ТЕ) от 1861 г. от Драмско (Милетич 1920), Райковски дамаскин (РД) от Родопите (Стоянов 1972), Слово за св. Димитър от Бачково (СБ) от 1783 г. (Шишков 1911). Редица изследователи обръщат внимание на езика на тези паметници, като подчертават ценността им за диалектологията (Милетич 1920, Mazon 1936, Mazon-Vaillant 1938, Иванов 1980). Зл. Куфнерова (1987:218) има друг подход – сравнявайки ги с новобългарски преводи на Евангелието, които се опират на старата книжовна традиция, тя използва тези текстове като доказателство, че „без използването на книжовни елементи народният език не е бил в състояние да постигне точния литературен израз”. Разглежданите от нас преводи са показателни за техниките на превеждане сред определени среди. Те напомнят донякъде новобългарските дамаскини – в тях по отношение на терминологията личи т.нар. „онародняване”, обаче поради оригинала, написан на традиционен архаичен български книжовен език, а не на гръцки, в тях са запазени и редица книжни термини (Петканова 1965, Велчева 1983, Кочева 1983).

Възможна е и още една гледна точка към преводите на роден говор – да се осмисля езикът им (а донякъде и на споменатите новобългарски дамаскини) като проява на стоящото зад тях културно съзнание. Авторите на тези преводи са български учители, търговци, занаятчии, получили невисоко гръцко образование, ползващи гръцка религиозно-дидактична литература, но чувстващи нужда от писмен текст за основните християнски събития на езика на техните неписмените или полуписмени съвременници. Въвеждането на родния говор в една необичайна за него сфера, заета от гръцкия език, предизвиква трудности, свързани с предаване на специфични названия на антични реалии и християнски категории. Известно е, че в езика на всяка култура естествено са вградени класификационните й принципи и те именно определят мястото на реалии и категории, идещи отвън (Лакофф 1988:15). Интересно е какви именно диалектни думи са избрани за превод на споменатите по-горе термини – и то не от гледна точка на това, доколко адекватен или неадекватен е преводът, доколко съвършен или несъвършен е изграденият в тези преводи книжовен език, а от гледна точка на това, какви представи, разбирания, стереотипи на мислене показва направеният избор.

Открояват се следните начини за предаване на специфични антични реалии и християнски понятия¹:

1. Рядко се пренасят от оригинала в българския превод редки гръцки названия (някои от пренесените са схванати като проприална лексика); по-често се използват основни за гръцката учебна и религиозна книжнина термини с висока фреквентност, които получилите гръцко образование българи вероятно са употребявали и в българската си реч при съответните теми;

2. Сравнително рядко се използва стара българска книжовна терминология;

3. Основно се използват думи от родния диалект: стари реалии се заменят с реалии от времето на преводача, като понякога родово понятие заменя видово или обратно; особено характерно е описателното предаване – личи тенденция към повишаване на глаголната температура.

За преводачите е било по-важно да бъде разбран моделът на поведение на евангелските персонажи и светците, отколкото да бъде вярно отразена културната специфика на епохата, в която се развива действието. Стремехът да се свеждат евангелските реалии до културата на времето, когато се прави превода, приляга на характера на превежданите книги – Изборното Евангелие и словата на Дамаскин Студит ². Анахронизмът в разглежданите преводи е резултат и от начина, по който се осмисля християнското минало в българското патриархално общество през XVIII-XIX век. Теренните записи на „Фолклорна Библия” и от наше време показват отсъствието на съзнание за местен и исторически колорит.

Особено интересни са грешките, напр. в Лк 9:51 в КЕ (т.нар. от издателя correction maladroite) на гръцкото *ἐγενετο ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναληψέος αὐτοῦ* съответства *da si cinat citirijisit dniti ut Veligden dur na Sfiti spas neguvo*. Очевидно *Ἀναστασις* за преводача е било най-вече ден от календара, т.е. хронологично второто значение на гръцката дума за него е било първо, ако не и единствено. За него само е било важно да отбележи точно периода от Великден до Спасовден, защото този период е маркиран в неговата култура – и то не толкова чрез знанието за случилите се през него евангелски събития, а чрез практиките през тези четиридесет дни ³.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Mazon, A. 1936. Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud. Paris.

Mazon, A., A. Vaillant. 1938. L'evangeliaire de Kulakia. Un parler slave du Bas-Bardar. Paris.

Велчева, Б. 1983. Норма и традиция в българския книжовен език от XVI-XVII век. В: Христоматия по история на българския език. София, с. 30-41.

Иванов, Й. Н. 1980. Търлиско евангелие – новобългарски паметник от 1861 г. В: Научни трудове. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”, 18, 5. Пловдив.

Кочева, Е. 1983. За превръщането на граматичните архаизми в езикови формули в дамаскините от 18 век. В: Христоматия по история на българския език. София, 251-258.

Куфнерова, Зл. 1987. За езика на новобългарските преводи на евангелието през Възраждането. В: Езиковедската българистика в Чехословакия. София.

Лакофф, Дж. 1988. Мышление в зеркале классификаторов. В: Новое в зарубежной лингвистике, № 23. Москва.

Милетич, Л. 1920. Два ръкописа с гръцко писмо. В: Български старини, VI. София.

Петканова, Д. 1965. Дамаскините в българската литература. София.

Стоянов, М. 1972. Райковски дамаскин. В: Родопски сборник, III.

Шишков, Ст. 1911. Новонамерен дамаскин в Бачковския манастир от 18 в. В: Родопски напредък, VIII, 8/9.

БЕЛЕЖКИ

1. По-подробно за тези начини на превод вж. у **Dimitrova, M.** The Greek Loan-words in the Gospel Manuscript from Turlis Village. In: Linguistic Balkanique, 1992, 3-4, 127-136; **Димитрова, М.** Към характеристиката на направени на диалект преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането. В: Медиевистични ракурси. С., 1993, с. 87-99; както и **Димитрова, М.** Дамаскин № 1064 и езикът на библейските преводи. Доклад, четен на Четвъртите четения на Обществото за изучаване на славянската старина на тема “Библията в средновековната култура на православните славяни”. Копривщица, 4-6 юни 1993 г.

2. Самият Дамаскин Студит внася редица елементи от говоримия гръцки в словата си, Евангелието също е преведено през XIX век на език, по-близък до говоримия гръцки.

3. Напр. поздравът при среща да бъде „Исус възкресе” или пък чрез представата, че тогава Господ отваря вратите на небето, душите на умрелите слизат при живите и затова им се оставя трапеза. Последната

информацията е записана от А. Ангушева-Тиханова в с. Долно Сахране, Казанлъшко и в с. Ковачевица, Радневско през 1986 и 1987 г. Тези сведения се съхраняват в Студентския архив на Архива на Института за фолклор към БАН.